

Filip, Aleš

Pozdně barokní farní kostel sv. Jakuba v Kostelci na Hané

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. F, Řada uměnovědná. 1993-1995, vol. 42-44, iss. F37-39, pp. [205]-218

ISBN 80-210-1407-5

ISSN 0231-5025

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/110753>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

ALEŠ FILIP

POZDNĚ BAROKNÍ FARNÍ KOSTEL SV. JAKUBA V KOSTELCI NA HANÉ

Farní kostel sv. Jakuba Většího stojí na vyvýšeném místě na severovýchodním okraji Kostelce na Hané — městečka, jež v barokní době náleželo k plumlovskému panství knížat z Liechtenštejna. Velkoryse koncipovaná pozdně barokní architektura i bohatá vnitřní výzdoba kostela tvoří poměrně jednotný celek vzbuzující pozornost svými uměleckými kvalitami. Jejich bližší poznání nám umožnily příznivé okolnosti: málokterá umělecká památka raného novověku je totiž doložena tak bohatým archivním materiálem jako tato. Badatel se může opřít o čtyři základní zdroje informací: archiv plumlovského panství, centrální archiv Liechtenštejnů ve Vídni, obsažnou farní pamětní kroniku a archiv arcibiskupské konsistoře v Olomouci.

Materiály obou liechtenštejnských archivů zhodnotil jako první Vojtěch Janoušek, když v příslušném svazku *Vlastivědy moravské* uvedl jako autora architektonického návrhu vídeňského stavitele *Antona Erharda Martinelliho*.¹ Jeho tvrzení bylo, i když někdy s výhradami, přijato další odbornou literaturou.² Liechtenštejnský archivář Gustav Wilhelm uvádí, že Martinelliho plán nahradil starší projekt *Antonia Beduzziho*.³ Vážený jubilant profesor Miloš Stehlík připsal plastickou výzdobu hlavního oltáře *Františku Hirnlovi* a další sochy v interiéru kostela jeho spolupracovníku *Janu Schubertovi*.⁴

-
- 1 V. Janoušek, *Okres plumlovský. Vlastivěda moravská*. Brno 1933, p. 106.
 - 2 V. Richter, *Poznámky k dějinám barokní architektury na Moravě*. *Volné směry* 37, 1941–42, p. 292. V. Richter – Z. Kudělka, *Die Architektur des 17. und 18. Jahrhunderts in Mähren*. SPFFBU F 16, 1972, p. 124. Z. Kudělka, *Architektura pozdního baroka na Moravě*. In: *Dějiny českého výtvarného umění II. Od počátků renesance do závěru baroka*. Praha 1989, p. 467 (zmiňuje Martinelliho plán z r. 1737).
 - 3 Měl jej vypracovat společně se stavelem Kniebandlem. G. Wilhelm, *Die Fürsten von Liechtenstein und ihre Beziehungen zu Kunst und Wissenschaft*. In: *Jahrbuch der Liechtensteinischen Kunstgesellschaft* 1976 (zvl. ot.), p. 118, pozn. 101.
 - 4 M. Stehlík, *Plastická výzdoba zámku ve Slezských Rudolticích. Příspěvek k dílu Jana Schuberta*. *Umění* 7, 1959, p. 160. Idem, *Sochařství pozdního baroka na Moravě*. In: *Dějiny čes-*

Citovaná literatura — většinou souhrnné studie — se musela omezit na stručné zmínky. Stavební a umělecké dějiny kosteleckého farního kostela v pozdním baroku však mohou být zajímavým předmětem monografické studie. Proto jsme se pokusili o jejich přehledný nástin založený na zmíněných archivních prameňech.

Postup plánování

Příprava ke stavbě trvala 25 let a během této doby byl několikrát změněn projekt. Podnětem k zahájení pozdně barokní stavby byl neudržitelný stav starého kostela. R. 1729 žádal kostelecký farář Jan Bezdětský (prostřednictvím plumlovského hejtmána) o pomoc při jeho opravě: patron kostela má věnovat část stavebního materiálu. Kníže Josef Jan Adam Liechtenštejn předběžně souhlasil s podmínkou, že hejtman s přibráním zedníků a tesařů udělá spolehlivý rozpočet a zašle mu jej k posouzení.⁵ Rozpočet, označený jako předběžný, promptně vypracovali *Kristián Bergl*, zednický mistr v Plumlově, a *Kristián Auer*, tesařský mistr v Olomouci.⁶ Podle množství proponovaného stavebního materiálu počítali s rozsáhlejší opravou, včetně nových kleneb.⁷ Ta však byla odložena, patrně kvůli naléhavějším stavebním pracem v rámci panství. M.j. byla ve 30. a 40. letech 18. století opakovaně opravována kostelecká fara.⁸

V prosinci 1732 nastoupil do čela liechtenštejnského majorátu kníže Josef Václav — jako poručník za nezletilého Jana Nepomuckého Karla — a farář Bezdětský jej opět žádal o podporu. Josef Václav si kladl více podmínek než jeho předchůdce: plumlovský úřad má zjistit, kolik peněz může poskytnout farní pokladna, vyžádat si od faráře půdorys kostela, vypracovat dobrozdaní ke spotřebě stavebního materiálu a vše zaslat knížeti k dalšímu rozhodnutí.⁹ Plány a rozpočet vypracovali v říjnu 1733 *Matyáš Kniebandl*, zednický mistr v Olomouci, a olomoucký tesařský mistr *Antonin Reimer*.¹⁰ Kniebandl navrhl starý

kého výtvarného umění II. Praha 1989, p. 747 a 749

5 Moravský zemský archiv Brno (dále jen MZAB), F 264, fasc. 372, 3/3, dopis knížete správě plumlovského panství, dat. Nové Zámky u Litovle 12. 5. 1729.

6 Dat. Kostelec 20. 5. 1729. MZAB, F 264, fasc. 372, 3/3 (opis).

7 Ib.: 70 tis. klenebních cihel (Gewelbzigl).

8 Po dalších přestavbách je barokní fáze dnes nezřetelná. Viz též pozn. 34.

9 MZAB, F 264, fasc. 372, 3/3, dat. Wien 14. 5. 1733.

10 Hausarchiv der Fürsten von und zu Liechtenstein, Wien (dále jen HALW), kart. H 356. Specification deren zur Kosteletzer Kirche erforderlichen Mauers auch Zimmermeisters Bau Materialien. — Mauer Stein nebst denen abgetragenen ...80 Clafter/ Ziegl außer denen alten ...600 000 St./ Kalch ...300 Fuhr/ Sandt ... 1 500 Fuhr/ Amker Eysen ...30 Centner/ Nägl ...80 000 St. — Geriest-Holtz-und Brether. Stam-holtz so 6 oder 4 Clafter lang ... 200 St./ gro e Sporr höltzer ...200 St./ kleiner Sporr ... 50 Paar/ Bretter ...40 St. — Olmütz den 15 Xbris 1733 Mathias Knibandl Burgerl. Baumeister. — Zimmermeisters Entwurff (...) Ollmütz den 12-n Xbris 1733 Anton Reimer Burgerl. Zimmermeister. Opisy obou rozpočtů (s upravenými formulacemi) jsou ve fondu MZAB, F 264, fasc. 372, 3/3. Popis plánů v pozn. 12.

kostel zbořit a získané cihly a kámen použít při novostavbě, obrácené k severu; podle jeho projektu má zůstat zachována pouze hranolová věž. Tento záměr byl uskutečněn, i když později a dle jiného návrhu.

Z výsledků archivního průzkumu v Olomouci, publikovaných M. Tognerem, známe sice několik údajů o životě a činnosti *Matyáše Kniebandla*, dosud však s jeho osobou nemůžeme spojit žádný význačnější projekt.¹¹ Tím větší cenu pro nás mají jeho dva plány pro Kostelec, dochované v liechtenštejském archivu ve Vídni.¹² První plán kostela (obr. 2) obsahuje půdorys a řez (obr. 3), druhý variantní půdorys; druhý plán počítá s prostornější, a tudíž nákladnější stavbou. Jeho realizace se jevila jako méně pravděpodobná, proto není detailně propracován. Naproti tomu je základní půdorys doplněn nejen připojeným řezem, ale i variantními návrhy sakristie, variantním umístěním oltářů atd.¹³ Pokud jde o rozvržení prostoru, Kniebandl odlišuje hmotový volumen vstupní části, lodí (rozšířené o boční kaple) a trojboce ukončeného presbytáře. Pro vstupní část navrhuje šnekovitá schodiště v zaoblených přístavcích po obou stranách věže a navazující valeně zaklenutý úsek obsahující valeně podklenutou hudební kruchtu (přístupnou z věže); podvěžím vede jediný vstup do kostela. Interiér kostela je v návrhu rytmizován íónskými pilastry, přičemž průběh kladí je přerušen v místech výplňových stěn s okny. Loď měla být zaklenuta dvěma plackami (nesenými pasy), kněžiště sbíhajícími se lunetovými klenbičkami. Zajímavá je tendence k centralizaci vnitřního prostoru, téměř oboustranně symetrického: loď se po stranách měla otevírat do bočních kaplí¹⁴ a její dvě klenební pole měla mírně převyšovat ostatní klenby. Vzniká tak ucelený vnitřní prostor, který lze srovnat s farním chrámem v Moravské Třebové.¹⁵ Tam však *Antonio Beduzzi* využil zdiva staršího kostela, zejména polygonálního presbytáře, zatímco Kniebandl navrhuje trojboce uzavřené kněžiště pro novostavbu. Celkové utváření prostoru vychází z tradice seicenta. Zjevný konzervatismus Kniebandlova návrhu lze doložit i gotizujícím pojetím oken (byť jsou zaklenuta do půlkruhu): viz jejich výškovou proporci, umístění a sešikmený bankál.

V lednu 1734 se *Kniebandlovy* plány dostaly ke schválení do Vídně. Plumlovský hejtman a jeho spolupracovníci přitom zjistili, že peníze na stavbu ve farní pokladně nedostačují a doporučili knížeti, aby přispěl.¹⁶ Ten požádal

11 M. Togner, Kameníci, zedníci a stavitelé v Olomouci. Umění 25, 1977, p. 269. I. Hlobil – P. Michna – M. Togner, Olomouc. Praha 1984, p. 129. Z. Kudělka (cit. pozn. 2), p. 693–694.

12 HALW, kart. H 356. Základní návrh (půdorys a řez): 42,3 x 63, 8 cm, průsvítka — korunovaná lilie, WR, IV, položeno šedě v 5 odstínech (starší zdivo věže šrafováno), rámováno slabě a silně tuší, značeno Mathias Knibandl. Alternativní půdorys: 33, 9 x 50, 7 cm, položeno 3 odstíny šedé barvy (tmavě věž), jinak dtto. Další plány chybí. Za laskavé upozornění na tyto plány a za zapůjčení jejich fotografií vděčím dr. ing. W. G. Rizzimu.

13 Též návrhem hudebního kůru. Tečkováním na vnějším obvodu stavby jsou naznačeny základy.

14 Ve variantním návrhu jsou spojeny průchodem.

15 Za laskavé upozornění děkuji doc. dr. Jiřímu Kroupovi.

16 HALW, kart. H 356, plumlovský úřad knížeti, dat. 8. 1. 1734.

o vyjádření svého hospodářského radu Jana Maxmiliána Žižku z Trocnova¹⁷, který sídlil v Břeclavi. Žižka po návštěvě v Kostelci dosvědčil, že kostel naléhavě potřebuje opravu, spotřeba materiálu podle zaslané specifikace je však příliš velká, a proto je nutno tuto akci odsunout, dokud nebudou dokončeny důležitější stavby na plumlovském panství.¹⁸ Kostelecká fara má zatím pokračovat ve shromažďování potřebných peněz.¹⁹

Farář Bezdětský mezitím nechal vypracovat druhý projekt a r. 1735 jej zaslal knížeti do Vídně ke schválení.²⁰ Autorem byl pravděpodobně *Antonio Beduzzi*, liechtenštejnský dvorní stavitel.²¹ Tento projekt ani jeho popis však (zatím) nemáme k dispozici. Kníže Josef Václav začal již r. 1733 zaměstnávat stavitele *Antona Erharda Martinelliho*, nejprve působícího souběžně s Beduzzim. Po smrti svého předchůdce r. 1735 se Martinelli stal jediným dvorním stavitelem.²²

Rozhodující obrat v dějinách plánování kosteleckého chrámu přinesl rok 1737. V dubnu zaslal plumlovský úřad knížeti Josefu Václavovi obsáhlý list²³, v němž žádá, aby oprava kosteleckého kostela byla zahájena ještě téhož roku. Jeho stav je prý velmi nebezpečný, každým dnem může spadnout. Další stavby na panství jsou již dokončeny. Druhý projekt prý uvízl někde v knížecí kanceláři nebo u hospodářského rady a kníže dosud nerozhodl, podle jakého plánu má být stavěno. Plumlovští doporučují, aby k posouzení druhého projektu jmenoval kníže zkušeného stavitele, neboť se jim jeví jako příliš drahý vzhledem k možnostem farní pokladny. K požadovanému posouzení projektu dala 16. 5. 1737 vídeňská knížecí kancelář pokyn *A. E. Martinellimu*.²⁴ Ten však rysy svého předchůdce odložil a do čtyř dnů vypracoval vlastní projekt, včetně rozpočtu. Knížecí kancelář jej přiložila k dopisu z 20. 5. 1737²⁵, v němž nařizuje plumlovským, aby na místě za přítomnosti faráře a prostějovského děkana přezkoumali, kolik peněz může poskytnout farnost a kolik by měl doplnit kníže jako patron kostela, aniž by to panství hospodářsky vyčerpalo. Tato komise se

17 V pramenech: Johann Maximilian Zischka von Trotzenau.

18 Uvádí zde opravu kostela v Mostkovicích, lázní Slatinice, postavení nových stájí u dvora v Čechovicích a opravy knížecích dvorů obecně. HALW, kart. H 356, J. Žižka knížeti, dat. Břeclav 7. 1. 1735.

19 Vyjádření v tomto duchu zaslal pak kníže plumlovskému úřadu — MZAB, F 264, fasc. 372, 3/3, dat. Wien 21. 1. 1735.

20 Projekt je zmíněn v listu J. Žižky knížeti (HALW, kart. H 356, dat. Břeclav 24. 1. 1737) a v dokumentech z 15. 4. a 16. 5. 1737 (viz pozn. 23 a 24).

21 Viz pozn. 3.

22 Toto místo zastával až do konce svého života, tedy do r. 1747. A. Filip, Moravské dílo Antonia Ehortha Martinelliho. Diplomní práce. FF UJEP Brno 1987, pas. J. Kroupa, Moravská léta Antonia Beduzziho. *Studia comeniana et historica* 20, 1990, č. 40, p. 84.

23 HALW, kart. H 356, dat. 15. 4. 1737.

24 HALW, kart. H 356, koncept dopisu, Wien 16. 5. 1737.

25 „Mit beyschlüssung des von dem Martinelli verfertigten Kosteletzer Pfarr Kirchen grundt Rißes, sambt der Faciada und zweyen Profillen, nebst dem Überschlag der Materialien.“ Viz MZAB, F 264, fasc. 372, 3/3 i HALW, kart. H 356 — zde je ke konceptu dopisu přiložen původní rozpočet A. E. Martinelliho. Jeho první plány pro Kostelec se ovšem nezachovaly.

sešla 15. 6. 1737 se zajímavým výsledkem²⁶: Martinelliho plány, přestože byly zmíněny jako „genau dimensioniret“, neobstály v porovnání se starším projektem *M. Kniebandla*. Farář Bezdětský totiž oba plány zaslal biskupské konsistoři do Olomouce, kde zjistili, že Martinellim projektovaný kostel by byl menší a přitom dražší.²⁷ Komise, žádá knížete, aby schválil Kniebandlovy plány.²⁸ Josef Václav Liechtenštejn však rozhodl jinak: nechal svého dvorního stavitele ihned vypracovat nový projekt a 20. 12. 1737 jej v příloze svého dopisu odeslal na Plumlov (obr. 1).²⁹

Martinelli navrhl sálovou jednolodní stavbu s přízedními pilíři, ukončenou odsazeným kněžištěm o polokruhovém závěru. Loď je v rozích zaoblena. Na rozdíl od *Kniebandlova* nese tento projekt typické znaky pozdně barokní či protoklasicistní architektury, především snahou o vytvoření jednotného, přehledného prostoru, u něhož je akcentováno kněžiště a čelo lodi u vítězného oblouku. Podobný koncept sledoval *Martinelli* už r. 1726 u neprovedeného návrhu kostela pro Pilníkov a dále jej obměňoval např. v Ondřejevě, Úsově, Hluku a Wilfersdorfu.³⁰ Tento prostorový typ můžeme vztáhnout k počátkům zjednodušujících „podélně-centrálních“ prostorových řešení, které pak převládly v sakrální architektuře za Marie Terezie.^{30a} Zvláštním úskalím kosteleckého plánu bylo řešení přechodu mezi starší věží a barokní novostavbou — členění fasád vstupní části kostela zde ztrácí patřičnou monumentalitu.³¹

26 HALW, kart. H 356, plumlovský úřad knížeti, dat. 23. 6. 1737.

27 Ib.: např. nezohlednil, že stará věž zůstane stát a počítal s příliš velkým množstvím cihel. Svými rozměry by *Martinelliho* stavba nepřesáhla stíštěnou plochu starého kostela.

28 Označeny jako plány sub A, zhotovené za knížete Josefa Adama.

29 MZAB, F 264, fasc. 372, 3/3. Správa panství má svolat stejnou komisi jako v červnu 1737 a její usnesení zaslat knížeti k dalšímu rozhodnutí. Půdorys kostela: 51,8 x 34,3 cm, průsvitka IIT, položeno červeně, růžově, dvojím odstínem šedi, žlutě (stará věž), rámováno slabě a silně tuší, popsáno *Martinellim* — Grundriß der Kosteletzer Pfarckirchen auf der hochfirstl. Herrschaft Plumenau. 1–8 Klafter. A. E. *Martinelli* hochfirstl. Baumeister. Platz zu der Dauf (Taufe – pozn. A.F.); à tergo značeno jinou rukou — *Martinelli* aniezo neugemachte Riß. Zmíněné další plány nedochovány (pouze schematické znázornění *Martinelliho* fasády je snad na podobizně P. Prunera). Ib. rozpočet: Specification der Materialien und Unkosten zu Erbauung der Kirchen zu Kosteletz auf der hochfirstlichen Herrschaft Plumenau, vor Ihre hochfirstlichen Durchlaucht diti. Firsten zu Lichtenstain, nachdem darüber gemachten Grundriß, Faciada und Profill, — Alß: Mauer Stain 480 Klafter, sambt denen mit beygerechnet, welche abgebrochen werden/ Mauer gewelb und Plaster zigl 736 000 ingleichen sambt dießen was bey der alten Kirchen/ Kalch 3 400 Metzen/ Sand 3 700 Puh/ Eißen zu dem Schliessen, ohne die aichene oder lehrbaumene (?) 54 Centen/ Vor die Handarbeith der Maurer, eines Pollier, Maltermacher, ohne Machung der Zierrathen und ornaMenten (!) ... 2340 fl. — Antony *Martinelli* hochfirstl. Baumeister. Tento rozpočet byl zaslán (po úpravě?) patrně až 16. 1. 1738 v příloze dopisu knížecí kanceláře na Plumlov (dat. Wien; MZAB, ib.).

30 Srov. A. Filip (cit. v pozn. 22), pas.; idem, *Martinelli*, Anton Erhard. In: Nová encyklopedie českého výtvarného umění. Praha 1995, p. 485. Plány pro Pilníkov publikovala V. Naňková, K činnosti umělců 18. století v Čechách. *Umění* 8, 1960, p. 83–85.

30a H. Lorenz, Barockarchitektur in Wien und im Umkreis der kaiserlichen Residenzstadt. In: Prinz Eugen und das barocke Österreich. Salzburg – Wien 1985, p. 245.

31 Členěna okny ve třech podlažích a třech osách.

Stavba kostela a jeho vnitřní vybavení

R. 1740 položil P. Jan Bezdětský základní kámen ke stavbě kostela.³² Neměl však úspěch. Byla vykopána jen část základů presbytáře a stavba se zastavila. V první polovině 40. let Kostelec mnoho vytrpěl od pruských vojsk, která tudy prošla ve dvou tzv. slezských válkách, a navíc Bezdětský onemocněl a ohluchl.³³ Také se věnoval především přestavbám kostelecké fary, avšak i zde s malým zdarem, neboť v rozmezí čtyř let (1742, 1745 a 1746) fara třikrát vyhořela.³⁴ Až roku 1752 znovu ožívají snahy o vystavění kosteleckého kostela. Mezitím se zřejmě uvažovalo o pouhé opravě staré svatyně, ale *Václav Semmler*, zednický mistr z Prostějova, který 9. 5. 1752 vykonal v Kostelci obhlídku, úředně dosvědčuje, že zchátralý starý kostel musí být nahrazen novým.³⁵ V prosinci 1752 přichází do Plumlova příkaz od knížete Josefa Václava, aby vydali zprávu, zda stavba již začala a vypracovali řádný rozpočet a rys. Ve Vídni už zřejmě zapoměli na projekt už zemřelého *Martinelliho*, ne však plumlovští, žádaný rozpis³⁶ se totiž na něj odvolává.

Budovatelem kosteleckého farního kostela se stal Bezdětského nástupce P. Jan Jiří Ondřej Pruner, vzdělaný kněz (mistr filosofie a bakalář teologie), který byl do farnosti uveden 29. 12. 1752 a zůstal zde až do konce svého života, tedy do r. 1778. Po celou dobu svého působení v Kostelci se věnoval stavbě a vnitřnímu vybavení kostela, v závěru i úpravě okolního hřbitova. Jeho předchozím působištem byl Úsov, sídlo liechtenštejnského dominia, kde kolem r. 1736 zajišťoval stavbu farního kostela sv. Jiljí, rovněž podle návrhu *A. E. Martinelliho*.³⁷ Na obraze z kostelecké fary, který pochází z r. 1765, je zpodobena stojící polo-postava P. Prunera, jak drží plán fasády nového kostela, v pozadí je průčelí starého kostela — jeho jediné známé vyobrazení.³⁸

V závěru roku 1753 byl přichystán darovaný stavební materiál ve slíbené hodnotě.³⁹ Na jaře 1754 byla stavba (znovu) zahájena, a tentokrát rychle postu-

32 Poté co byly biskupskou konsistostí a knížetem schváleny *Martinelliho* projekt a peníze na stavbu. Druhá komise za přítomnosti prostějovského děkana a plumlovského hejtmana se sešla v Kostelci 4. 6. 1738. Viz: Zemský archiv Opava, pracoviště Olomouc (dále jen ZAO-O), ACO, kart. 4730; MZAB, F 264, fasc. 372, 3/3.

33 Farní pamětní kniha, římskokatolický farní úřad v Kostelci na Hané (dále jen FPK Kostelec), p. 16–18.

34 ZAO-O, ACO, kart. 4730, praes. 25. 9. 1747: dlouhá žádost P. J. Bezdětského o povolení další opravy; přiloženy tři nepodepsané specifikace škod a nákladů na opravu, z nichž jedna je psána česky.

35 MZAB, F 264, fasc. 372, 3/3: kopie *Semmlerova* dobrozdání.

36 Ib.: nedatovaný rozpis — zřejmě sloužil jako podklad pro odpověď správy panství na dopis knížete (dat. Wien 7. 12. 1752).

37 Viz A. Filip (cit. v pozn. 22), p. 57, 68–70.

38 Věk portrétovaného (65 let) uvádí chronogram pod přesýpacími hodinami: EFLVXIT. Na stole leží římský katechismus. Za vstřícnost a ochotu při mém studiu v Kostelci děkuji duchovnímu správci P. J. Krejzovi.

39 Soupis darovaného materiálu v ceně 722 zl. a 36 kr., který připravila liechtenštejnská stavební kancelář v Bučovicích, potvrdila centrální kancelář, dat. Wien 12. 11. 1753. (MZAB,

povala. P. Pruner nechal strhnout celý kostel kromě věže a bohoslužby dočasně přenesl do knížecí sýpky. Od 10. 5. 1754 pak pokračoval v kladení základů, jež bylo zahájeno již zmíněného roku 1740. V srpnu 1755 v dopise biskupské konsistoři⁴⁰ se Pruner zmiňuje o potížích stavby: mohla být již přivedena pod střechu, kdyby nevázla práce robotníků, zejména při dovozu stavebního materiálu. Z důvodů praktických i estetických⁴¹ žádal, aby jako krytiny věže i sanktusní věžičky bylo užito plechu, nikoli šindele, jak by tomu bylo dle hanáckého zvyku⁴². Hrubá stavba (přinejmenším kněžiště) byla ukončena do 25. 8. 1756, neboť toho dne vložil P. Pruner do sanktusníku pamětní spis o jejím průběhu.⁴³

Jméno provádějícího stavitele jsme v pramenech bohužel nenašli. Nápadná je podobnost výzdobných článků mezi fasádami kosteleckého chrámu a kostela a kláštera milosrdných bratří v Prostějově; tu i onde jsou nejvýraznějšími prvky vysoký klenák se šupinami a vloženými penízky a segmentově vyduťtá návojeová římsa, po stranách podložená lištovými rámy.⁴⁴ Tyto detaily, které neodpovídají *Martinelliho* stylu, pocházejí nepochybně od provádějícího stavitele. Na vstupní portál, který lze datovat do počátku 18. století, se patrně vztahuje zpráva o přenesení kamenného ostění dveří z plumlovského zámku.⁴⁵

Dochovaný půdorys *A. E. Martinelliho* byl skutečně realizován (obr. 4); k největším odchylkám došlo téměř jen ve vstupní partii — po levé straně věže je místo projektované křestní kaple šnekovité schodiště ke kůru, podvěží a prostory po stranách podkruchtí nejsou zaklenuty křížovými klenbami, nýbrž plackami, a především byla — až nad boční vstupy — rozšířena hudební kruchta, Martinellim zjevně poddimenzovaná.⁴⁶ V souladu s jeho plánem vyniká v lodi široký středový přízdní pilíř, v němž je po obou stranách zapuštěna zpodědnice a nad ní nika se sochou.

F 264, fasc. 372, 3/3.)

40 ZAO-O, ACO, kart. 4597, praes. 28. 8. 1755.

41 Ib.: „pro majori decore tam pulchri aedificii“.

42 Ib.: „juxta consuetudinem hanaticam“.

43 FPK Kostelec, p. 17 — opis pamětního spisu: (...) Donec ego Joannes Pruner (...) Anno 1754 antiquam Ecclesiam /obtentis a Celsissimo Patrono Ecclesiae Josepho Wenceslao Principe de Liechtenstein potissima ex parte necessariis pro aedificio novo materialibus:/ servata turri, diruissim, Divina servans ex concessione Celsissimi Principis in Ejusdem granario, atque 10. Maji ejusdem anni 1754 fundamenta ponere continuassem. (...) Ib., p. 107 — Objevy ve staré věži r. 1934: nápisy rudkou v komoře v 1. patře věže s ltp. 1561, 1573, 1583 a 1595; sgrafita pod hlavní římsou (nyní na půdě).

44 Viz A. Filip, Klášter milosrdných bratří — vrcholné dílo prostějovské barokní architektury. Zpravodaj Muzea Prostějovska v Prostějově 1/1990, p. 18–36.

45 MZAB, F 264, fasc. 372, 3/3, přepis knížete plumlovskému úřadu, dat. Wien 14. 9. 1755: souhlasl s přemístěním nepotřebných „Thür-Steine“ z plumlovského zámku (kde snad byly druhotně uloženy — pozn. A.F.) do Kostelce.

46 Kruchta je také podklenuta jedinou pruskou klenbou namísto projektovaných tří placek mezi pasy; sakristie má vstup od jihu a na protější straně nemá okno; při liturgické úpravě po r. 1965 byla podlaha v kněžišti o stupeň zvýšena a byla odstraněna dělicí mřížka. Půdorys stávajícího kostela bude reprodukován ve 2. dílu Uměleckých památek Moravy a Slezska. Autorovi knihy dr. Bohumilu Samkovi děkuji za laskavé zapůjčení tohoto půdorysu.

Stavba byla nepochybně hotova do r. 1759, kdy byly pořízeny varhany; postavil je *Jan Jiří Schwarz*, varhanář z Města Libavá.⁴⁷ Dochované písemné prameny nám umožňují sledovat i další postup vnitřního vybavení kostela. Mezi léty 1762–64 byl postaven hlavní oltář, flankovaný dvojicí kompozitních sloupů s volutovými nástavci.⁴⁸ Až na obraz sv. Jakuba z 19. století se oltář dochoval v původní podobě; autor, významný kroměřížský sochař *František Hirnle*⁴⁹, v zásadě respektoval *Martinelliho* rozvrh v oddělení menzy se svatostánkem od retabula neseného dvojicí sloupů na pilířových soklech, postavených nakoso. Sloupy však zcela odsadil od zdi, což zvýraznil i podkládanými pilastry, velké sochy sv. Petra a Pavla pak umístil na samostatných soklech, a nikoli v nikách. U vedlejších oltářů *Martinelli* obvykle navrhoval jednoduchá retabula, tvořená jen profilovanými rámy oltářních obrazů (jako např. v Úsově), zatímco autor předních bočních oltářů v Kostelci spíše monumentální, šířkově založenou architekturu, byť poměrně plošnou. Tyto oltáře, dedikované sv. Anně a sv. Janu Nepomuckému, byly pořízeny rovněž do r. 1764.⁵⁰ Obrazy objednal P. Pruner u dvorního malíře *Liechtenštejnů*, který však zemřel, než je stačil namalovat.⁵¹ Kazatelna (osazená 24. 7. 1766) nebo alespoň socha sv. Jana Křtitele na její stříšce je dílem známého olomouckého sochaře *Jana Michaela Scherhaufa*, ježmuž je nutno přičíst i obě sousoší protějškového nástavce nad křtitelnicí představující první hřích a křest knížete Bořivoje. K tomuto novému autorskému zjištění nám dopomohl zápis ve farní kronice o nálezu původního pamětního lístku při opravě kostela r. 1898.⁵² Před r. 1772 byla osazena druhá dvojice bočních protějškových oltářů, ztvárněných sochařsky, jež jsou věnovány Ukřižovanému a Panně Marii Bolestné.

47 ZAO-O, ACO, kart. 4730: Kontrakt na jejich postavení, signovaný *Johannis Georgius Schwartz*, uzavřel 3. 4. 1759, do sv. Batoloměje (24. 8.) měly být hotovy. R. 1899 byly nahrazeny nástrojem od *Jana Tučka* z Kutné Hory.

48 P. Pruner zaslal jeho náčrt biskupské konsistoři (praes. 7. 6. 1762; ZAO-O, ACO, k. 4597). HALW, kart. H 356, dopis knížete na Plumlov, dat. Wien 3. 12. 1762, vyjádření k žádosti P. Prunera o stavební materiál ke 3 oltářům. V děkanské matrice z r. 1764 jsou již uvedeny hlavní a dva boční oltáře (ZAO-O, ACO, 225, p. 256).

49 K výše zmíněnému (pozn. 48), bohužel nezachovanému náčrtu byl přiložen rozpočet (*Überschlag auf dießen Riß*), signovaný *Frantz Hirnle* k. k. *accademie Bildhauer*. Hirnle vy počítává sochařskou práci ve štuku a dřevě při výzdobě hlavního oltáře: 2 sochy svatých v nadživotní velikosti (8,5 stop), v nástavci 2 andělé v životní velikosti (6 stop), sv. Trojice, 14 andělčích hlav atd., jakož i náročnější dekorativní prvky. Celková cena činí 550 fl., po odečtení nákladů na stravu 490 fl. Rozvržení soch bylo pak popsáným způsobem realizováno. à tergo Hirnlova rozpočtu tři poznámky P. Prunera: 1. Svatostánek, hrazený dobrodinci, je sochařem připravován zvlášť. 2. Obraz připravuje dvorní malíř (aula pictor) knížete *Liechtenštejna*. 3. Sochař *Hirnle* slevnil (remmittit) kontrakt pod 500 fl. + živobyťi.

50 Viz pozn. 48.

51 HALW, kart. H 356. Viz též pozn. 49.

52 FPK Kostelec, p. 49: „Při sundání sochy sv. Jana Křtitele na kazatelně umístěné, objevila se uvnitř sochy cedulka, posud tam se nacházející, jejíž obsah zní: dieße Kanzel ist gemacht worden in Ollnitz. Bildhauer *Joannes Scharhauf*ter unter damaligem *Pfahrhern (!) Johannes Pruner* und aufgesetzt worden am 24. Julius 1766.“

8. 10. 1772 byl kostel slavnostně vysvěcen.⁵³ Jeho vybavení tím však nebylo ukončeno. Dle zprávy z r. 1774 chtěl P. Pruner koupit novou monstranci, r. 1778 bylo nákladem dobrodinců pořízeno ostensorium, ciborium a dva kalichy.⁵⁴ K padesátiletému kněžskému jubileu P. Prunera přelil r. 1777 Wolfgang Straub v Olomouci velký zvon.⁵⁵ R. 1774 nechal P. Pruner nově postavit hřbitovní bránu⁵⁶, tvořenou dvojicí pilířů se zvlněným čelem, jež zdobí maltový klasicistní dekor (čabraky a pinie). Do této brány byla znovu osazena pozoruhodná tepaná mříž od místního kováře z r. 1747.⁵⁷

Při popisu vnitřního vybavení kostela a úprav jeho okolí si nečiníme nárok na úplnost, tlumočíme pouze zajímavé údaje z archivů.⁵⁸ Celkový výčet je záležitostí uměleckého místopisu.

Závěr

Hlavním předmětem našeho zájmu byla kromě časového, slohového a autorského určení prací otázka jejich objednavatele. *Kdo a jakým způsobem rozhodoval o výběru umělců? Jak byli projektanti v průběhu spletitých dějin plánování ovlivňováni?* Upozornili jsme na různost vlivů. Přitom jsme si mohli povšimnout dobové tendence k silící „byrokratizaci“. K objednání a posouzení projektu byla kompetentní duchovní správa a patron kostela, konkrétně: místní farář, prostějovský děkan a biskupská konsistoř v Olomouci; plumlovský úřad, hospodářská rada v Břeclavi a liechtenštejnská knížecí kancelář ve Vídni. Důležitá role stavebníka a mecenáše připadla faráři Janu Prunerovi. Úspěšně organizoval stavbu kostela, objednával a z velké části i sám platil práce na jeho uměleckém vybavení.⁵⁹ Přizvané umělce a řemeslníky lze přiřadit k lokálním silám

- 53 Světitelem byl olomoucký světlící biskup Václav von Freienfels. Posvětil kostel i pět oltářů. Viz např. G. Wolný, *Kirchliche Topographie von Mähren I/2*. Brno 1857, p. 20.
- 54 ZAO-O, ACO, kart. 4597, P. Pruner žádá, zda může ze svých prostředků pořídít pro kostel monstranci (praes. 25. 8. 1774).
- 55 FPK Kostelec, p. 24: přepis nápisu; zvon zdobily reliéfy sv. Rodiny, Křtu Kristova a sv. Jana Nepomuckého (1916/17 zrekvírován). Děkanská matrika (cit v pozn. 48; p. 255) obsahuje soupis zvonů k r. 1764, včetně nápisů a zvonafů, vesměs olomouckých. Nápis na zvonu J. A. Behra z r. 1713 připomínal, že P. Martin Norbert Krusch nechal před hřbitovem postavit sloup se sochou Panny Marie (nyní stojí u hlavního vstupu do kostela).
- 56 ZAO-O, ACO, kart. 4597, praes. 28. 4. 1774, P. Pruner konsistoři — chce svým nákladem opravit hřbitovní zeď, krytou cihlami, a nově postavit bránou, neboť stará je už zničená a hyzdí pohled na nový kostel.
- 57 J. Drápal, Kostelec na Hané. Místopis obce a katastru. Hlasy z Hané 7. 9. 1940, p. 1: za práci dostal 20 zlatých.
- 58 K upřesnění datace by mohly přispět nenalezené knihy kostelních účtů 1699–1769, 1769–1811, na něž se odvolává FPK Kostelec (zápis z r. 1898) a jež jsou uvedeny i v inventářích farního archivu z let 1908 a 1933 (Okresní archiv Prostějov, fond FÚ Kostelec, kart. 7, 122).
- 59 Viz např. FPK Kostelec, p. 17–18. Stavba kostela však, jak zmiňujeme výše, nebyla hrazena P. Prunerem — přes odlišné tvrzení G. Wolného (cit. v pozn. 53, p. 20) aj.

(Prostějov, Plumlov), zejména však k okruhu liechtenštejnského dvora a olomouckého kulturního centra. Pokud jde o kriteria posuzování, nacházíme v citovaných pramenech většinou jen ekonomická a kapacitní.

Realizovaný druhý projekt *A. E. Martinelliho*, obměňující jeho nejméně 11 let staré schema, ukazuje na to, že v otázce půdorysu měl jako projektant značnou volnost. Musel se ovšem přizpůsobit ekonomickým omezením, což jeho variabilní (někdy až lapidárně strohý) styl jistě připouštěl. Jeho zaměření vyhovovalo nárokům doby, kdy slohové tendence vrcholného baroka ustupovaly protoklasicistnímu, tzv. klidnému stylu. Pokud přijmeme tento termín pocházející od Hanse Sedlmayra⁶⁰, pak *A. E. Martinelliho* musíme prohlásit za nejproduktivnějšího představitele klidného stylu. Trvale pracoval ve službách císaře a důležitých šlechtických rodů, přesto však obraz jeho díla zůstává stále jakoby ve stínu velkých architektů oné doby. Farní chrám sv. Jakuba v Kostelci na Hané je příkladem monumentální (byť pozdní) realizace jeho prostorového konceptu, již v interiéru výrazně obohacují sochařská díla *F. Hirnla*, *J. Schuberta* a *J. M. Scherhaufa*.*

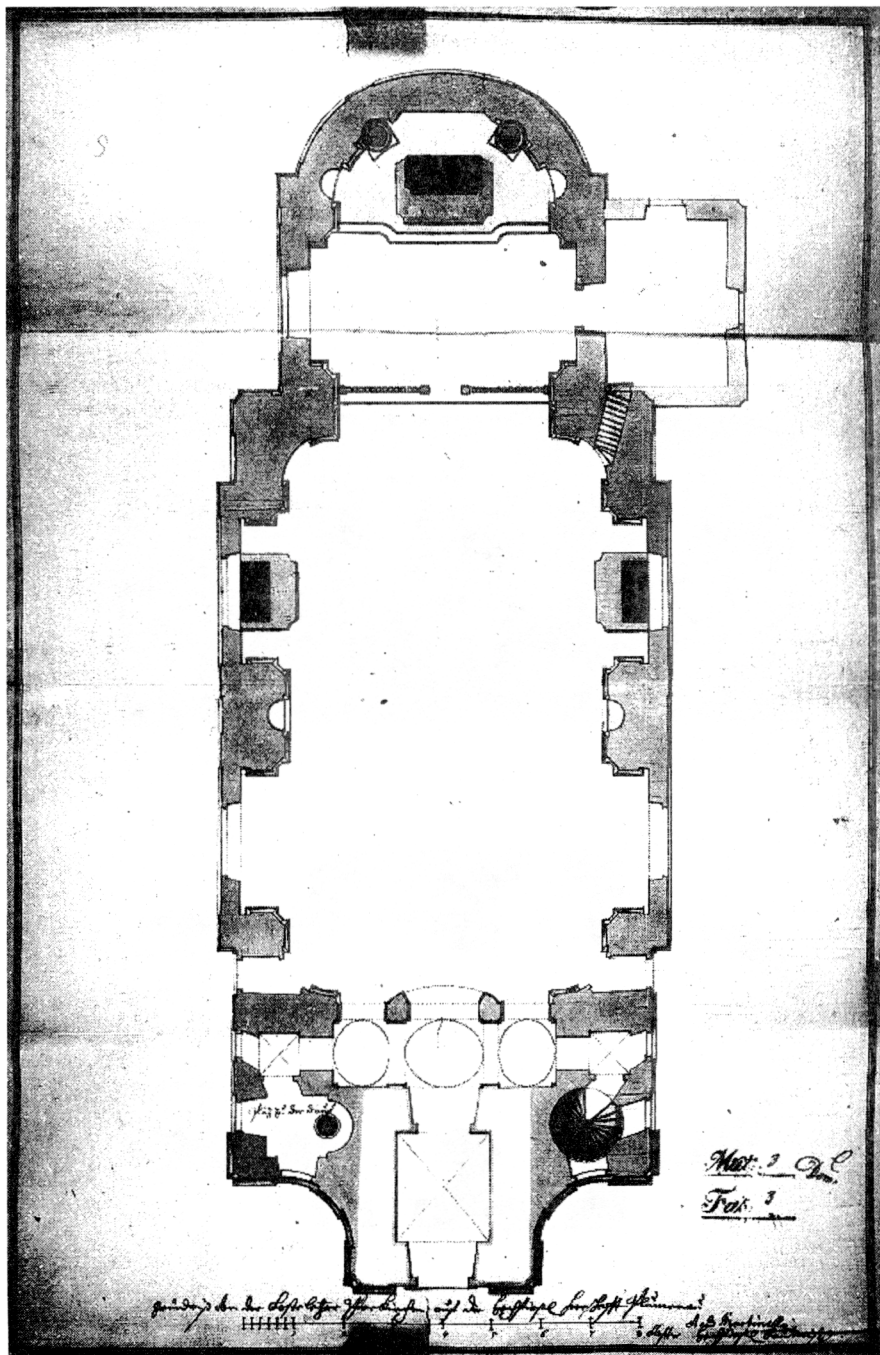
Původ snímků — Nachweis der Abbildungen

Archiv autora: 1; Archiv W. G. Rizzi, Wien: 2, 3; Bohumil Samek: 4.

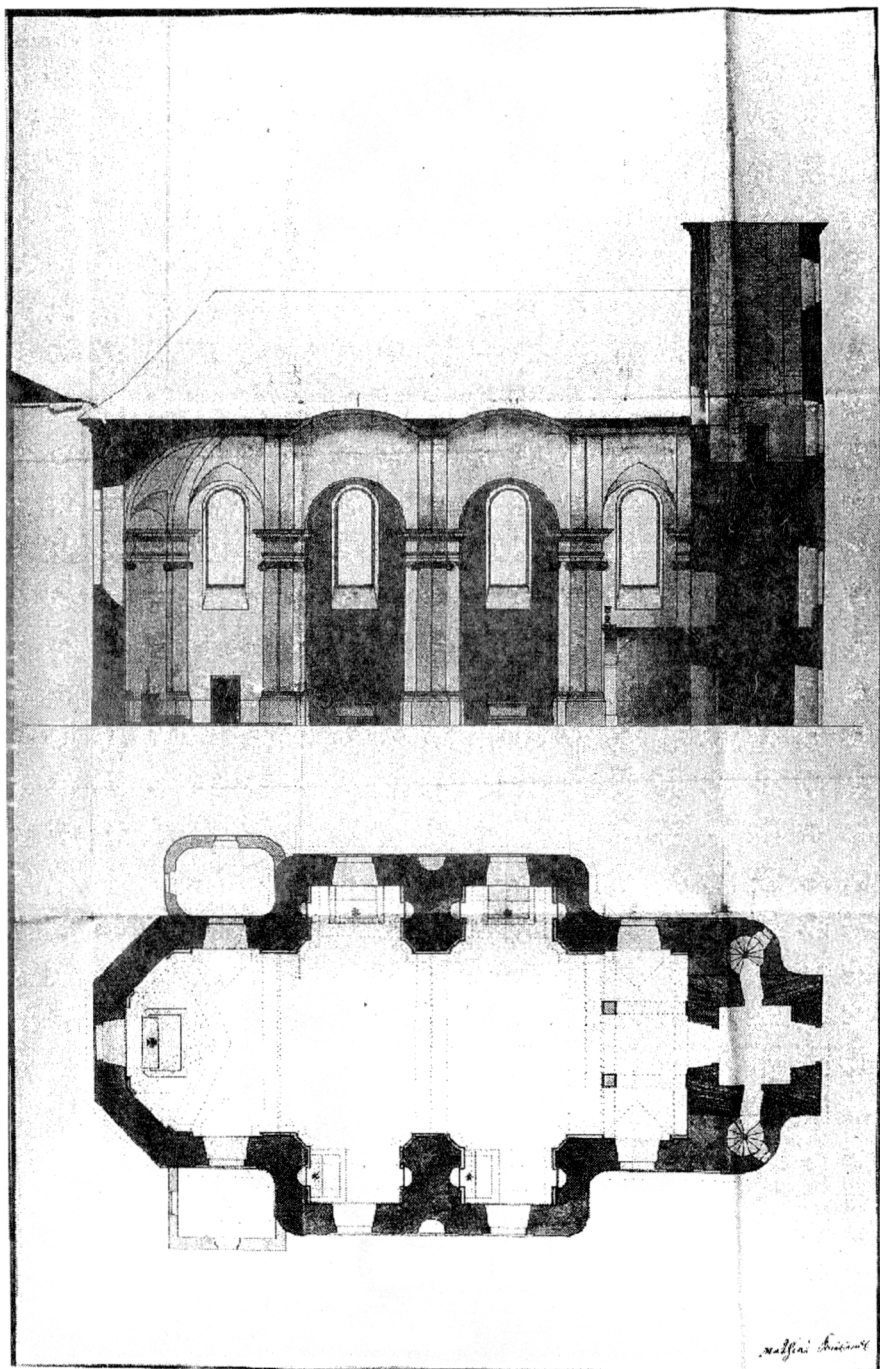
60 H. Sedlmayr, *Österreichische Barockarchitektur 1690–1740*. Wien 1930, p. 27. Viz též A. Filip (cit v pozn. 22), p. 33–37.

* Tento příspěvek se vztahuje k výzkumnému úkolu Umělecký místopis Moravy a Slezska, podporovanému Grantovou agenturou ČR (grant reg. č. 404/94/0400). Za podporu svého archivního studia ve Vídni děkuje autor nadaci Janineum.

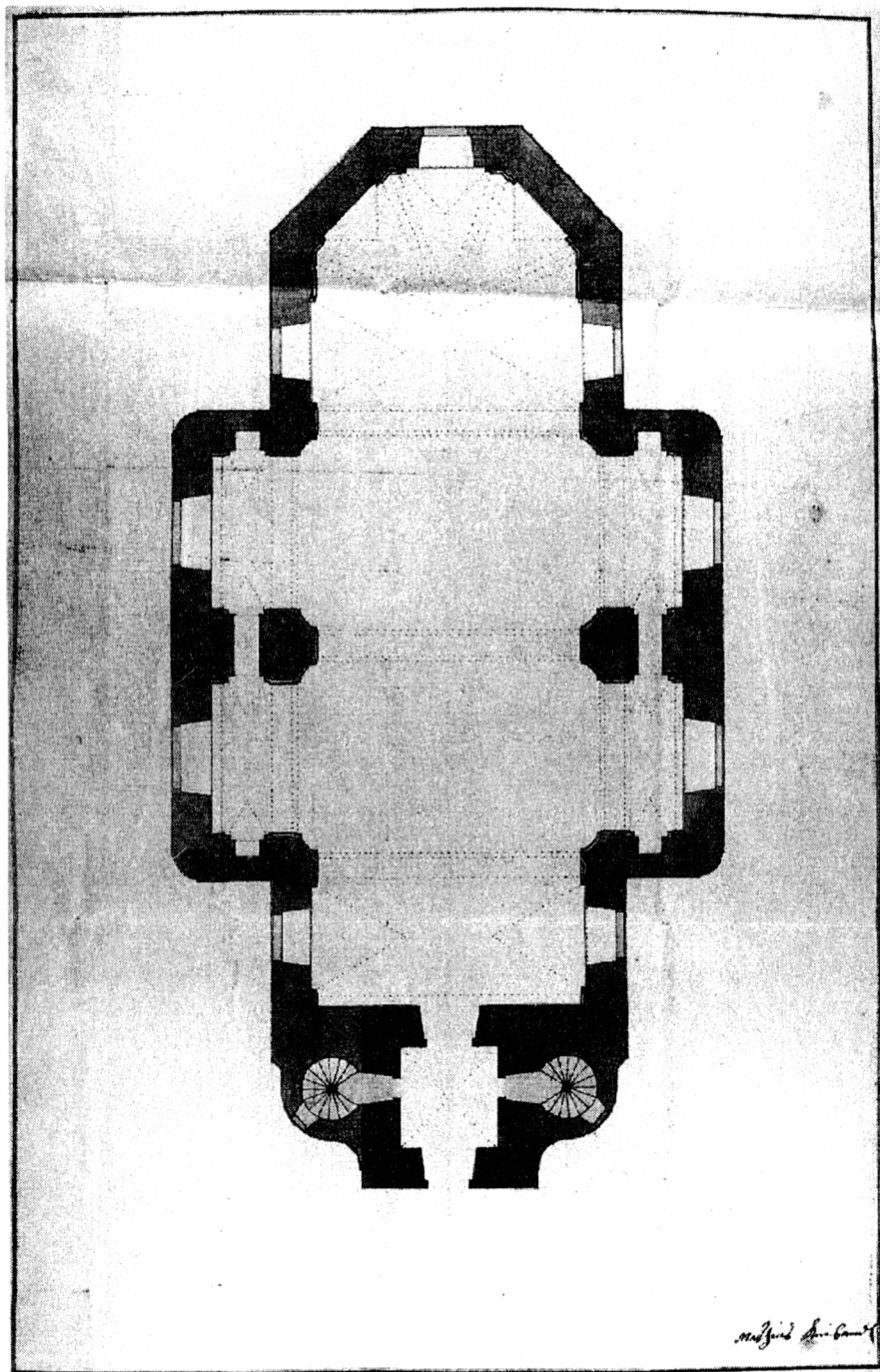
POZDNĚ BAROKNÍ FARNÍ KOSTEL SV. JAKUBA V KOSTELCI NA HANÉ

I. A. E. Martinelli, Návrh půdorysu kostela sv. Jakuba v Kostelci na Hané.

2. M. Kniebandl, Návrh půdorysu a řezu kostela sv. Jakuba v Kostelci na Hané.

3. M. Kniebandl, Varianta půdorysu kostela sv. Jakuba v Kostelci na Hané.

4. Kostelec na Hanč, pohled do interiéru chrámu sv. Jakuba.